

Verktyg för små händer

Häftet sammanställt av länshemslöjds konsulenterna i Sverige



Målgrupp och syfte

Barn och unga är en viktig målgrupp för oss som jobbar med slöjd. Vi vill att de unga ska få lära känna slöjdens möjligheter. Det finns ett relativt stort utbud av verktyg och redskap idag, men vissa är mindre bra när man jobbar med unga. Små händer i kombination med brist på kraft och motorik gör vissa verktyg rent av omöjliga och farliga att jobba med.

Men vad säger då den samlade erfarenhet bland hemslöjds-konsulenterna i Sverige när det gäller knivar, sågar och andra verktyg? Detta häfte har samlat de kunskaper och åsikter som har uppkommit från ett gediget och mångårigt arbete med barn och unga. En grupp läns-hemslöjds-konsulenter har genom olika enkäter och samtal, samlat in materialet till detta häfte.

Utgångspunkten i den här sammanställningen är det slöjdande med barn och unga som sker under handledning. Vi har försökt att ringa in verktyg som kan vara lämpliga för barn från 7 år till ungdomar i de övre tonåren.

Vi kan konstatera att de större industriella tillverkarna sällan har verktyg som är specialanpassade för de yngre användarna. Undantaget är Mora of Sweden som har knivar som är utformade för mindre händer. Några verktygsmeder har däremot utvecklat verktyg för den yngre målgruppen. Priset återspeglar ofta kvalitén. Bland nytillverkade verktyg motsvarar ett högre pris ofta en god kvalitet.

Kom ihåg att vassa verktyg är säkra verktyg!

Vad gör en hemslöjdskonsulent?

Hemslöjdskonsulenternas uppgift är att väcka intresse för, främja, utveckla och förmedla kunskap om slöjd. Detta görs utifrån ett näringsinriktat, kulturarvsinriktat och kunskapsförmedlande perspektiv, främst utifrån det egna länets traditioner.

Hemslöjdskonsulenterna arbetar med slöjdare, hantverkare, hemslöjdsföreningar och den slöjdintresserade allmänheten. Hemslöjdskonsulenterna samarbetar även med museer, institutioner och andra organisationer och myndigheter som i sin verksamhet berör hemslöjdsfrågor, både lokalt och regionalt.

Hemslöjdskonsulenterna arbetar i första hand på regional nivå. Verksamheten präglas av de olika länens/regionernas karaktär, historia och behov. Exempel på verksamhet på länsnivå är utbildnings- och kursverksamhet, utställningar, inventeringar av gammal slöjd, utvecklingsprojekt i samarbete med formgivare och slöjdare samt arbete för barn och ungdom.

Undersökningen och sammanställningen är utförd under 2006–2007 av Läns hemslöjds konsulenterna Göran Posthuma, Nisse Dahrén, Hans Bergendahl, Brita Dixelius, Mats Pallin och Mikael Karlsson.

Lars Petersson, projektledare hårdslöjd

Kniv

Den enkla slöjdniven är stommen i slöjdverksamhet med unga – ett universellt verktyg med stora möjligheter, men också det redskap som kan orsaka onödig plåsteråtgång.

Det kan vara bra att utrusta en slöjdgrupp med två typer av knivar. En med kort blad och rundad egg och en kniv med längre och rakare blad, för att man ska kunna göra långa hyvlande täljtag. En större kniv kräver större motorisk mognad.

Om en barnkniv ska vara försedd med parerstång eller inte handlar till stor del om handledarens egen trygghet och kunskaper i att lära ut och handleda täljning. Dessutom kan storleken på den slöjdande gruppen vara vägledande om knivar med eller utan parerstång ska användas. Parerstången hindrar sällan de största olyckorna, som oftast orsakas av spetsen. För att enkelt undvika de flesta skador kan man tejpa spetsen med maskeringstejp. På samma sätt kan man enkelt tejpa hela bladet, utom spetsen om man vill använda kniven till karvsnitt.

Handsmidda knivar



S. Djärv hantverk AB har en modell med bladspets och en där spetsen slipats av. Båda är lämpliga för målgruppen. Han har även en ännu mindre kniv som fungerar bra. Båda har träskaft med en ojämn yta som gör att kniven ligger stadigt i handen.

Hans Karlsson Klensmide AB har utvecklat ett par modeller för barn och unga.

Handsmidda knivar har ofta hög kvalité och är prisvärda för den som använder kniv ofta.

Industriellt tillverkade knivar

Frosts knivfabrik har flera prisvärda modeller. De är lättillgängliga via ett brett återförsäljarnät. två av Frosts modeller har visat sig vara de mest använda.



BK-120 är Frosts slöjdniv, den kan upplevas stor i handtaget den kan lätt lätjas ned till mindre storlek.



73/164 PS BK. Slöjdniv för barn med ensidig parerstång och ett blad på ca 6 cm samt laderslida med knäppe över skaftet. Denna kniv passar bra som barnens första egna kniv, då den har parerstång och bra slida.

Bandkniv

En välslipad bandkniv i en storlek anpassad för barn är ett effektivt och säkert verktyg. Användande av en bandkniv förutsätter möjlighet att spänna fast ämnet i t.ex. en täljhäst. Bandkniven ersätter yxan när barn ska avverka större materialmängder. Kontrollera i mellanåt att handtagen sitter fast ordentligt i kniven.



Denna modell är från Schweiz och tillverkas av företaget Pfeil. Handtagens lutning ger en bra arbetsvinkel



S. Djärv Hantverk AB tillverkar en bandkniv i lämplig storlek. Den har vinklade handtag som ger en god kontroll vid användning.



Hans Karlsson Klensmide AB gör en bandkniv i barnstorlek med vinklade handtag, som är något neråtböjda. ett smidigt eggskydd ingår.

Täljhäst

Tillsammans med bandkniv är täljhästen ett utmärkt hjälpmedel för barn när material ska avverkas. Tyvärr är antalet modeller anpassade för barn begränsat. Två huvudtyper finns.

Den traditionella täljhästen med en centralt placerad hävstång där kraften regleras med ett tryck med fötterna på en fotplatta. De flesta föredrar denna typ. En populär modell är "Gråben" som tillverkas och säljs av Norea Träverkstad. Den modellen är i vuxenstorlek. Många väljer att göra sin egen täljhäst. Längst bak i detta häfte finns information om var du kan beställa ritningar. Skisser och modeller kan även hämtas från böckerna Green Woodworking av Drew Langsler eller Slöjda i trä av Jögge Sundqvist.



Den andra typen brukar kallas "grindmodellen" och har två parallella hävstänger, en på var sida av bänken. S Djärv Hantverk AB säljer en modell i barnstorlek. Kraften styrs med fötterna genom att man trycker på en tvärså. För att få fast en träbit ordentligt måste dock kraften i fötterna riktas mer horisontellt än vertikalt vilket gör att barnet lätt hasar bakåt på bänken. S Djärvs täljbänk för barn har ett kraftigt kardborreband i hävstången som kan hjälpa barnet att hålla fast ämnet. Då behöver handledaren eller en kamrat assistera varje gång ämnets läge ska ändras.



Skedkniv

För urholkning är skedkniven ett effektivt och bra verktyg, För barn uppstår ofta situationer då verktyget slinter och barnet förlorar kontrollen. Skedkniven rekommenderas inte för de yngsta. Användandet av skedkniv förutsätter goda kunskaper hos handledaren och viss vana hos användaren. därför bör en barngrupp utrustas med ett begränsat antal skedknivar. Ett par skedknivar av höger- respektive vänsterutförande kompletterar varandra, då det kan vara svårt att skära vissa former med en viss kniv.



S. Djärv hantverk AB tillverkar skedknivar för barn som liknar HK Klensmides. Den grova ytan på träskaftet har samma egenskaper som täljknivens skaft.

Hans Karlsson Klensmide AB gör skedknivar med en liten radie för barn, vilket ger en liten anliggning mot materialet och liten avverkning. Det gör att mindre kraft behövs för att använda verktyget.



Bo Helgesson gör skedknivar av lite större modell och levereras oskaftade.

Yxa

Inom slöjdverksamhet med barn används yxan mest för att klyva material till hanterbara ämnen. När yxan används till kontrollerad klyvning fungerar den som en kil med ett handtag. Med yxan anlagd mot ämnet och en träklubba att slå med blir klyvningsmomentet säkert och kontrollerbart.



Gränsfors yxsmedja AB har ett brett sortiment av yxor i olika storlekar och utföranden. För barn rekommenderas modellerna "Vildmarksyxan" och den lilla "Skogsyxan"



Många tillverkare har ett brett sortiment av yxor. Välj gärna en som inte är för stor och har för långt skaft. Man kan lätt hitta prisvärda små yxor på de flesta välsorterade järnaffärer.



Ett prismässigt intressant alternativ är begagnade yxor som finns att köpa på auktioner och loppisar. Kontrollera att skaftet sitter fast ordentligt och att det inte finns sprickor i huvudet.



Ett säkert sätt att hantera yxan är att låta all kraft i klyvningen komma från en träklubba. Det ger precision och säkerhet.

Man ska aldrig slå på en yxa med andra hårda verktyg. En träklubba är ett "offer-verktyg" som inte skadar yxan, dessutom minskas ljudnivån. En träklubba kan man enkelt göra själv av en ca 10 cm tjock stam eller gren som man tunnare ut ena änden på.

Såg

Det kan vara bra att ha två typer av sågar till hands beroende på barnens ålder och storlek på grupp. En grövre kapsåg och en med finare tandning. De mest använda sågarna är av den japanska typen som avverkar när den dras mot användaren. De ger ett fint snitt och en sågad ändyta behöver i regel inte mycket efterjustering.

Bågsåg med grov tandning är bra att fälla och dela träd med. Om biten som ska kapas ligger stadigt i en sågbock eller liknande och det är två personer som sågar minskar risken för skador.



De fällbara sågarna är praktiska då den vassa tandraden skyddas när sågen är ihopfälld. Dessa är även lite tjockare i bladet än de finaste japanska sågarna och håller därför längre.



Till skillnad från en fogsav har en japansk såg, eller dragsåg som den även kallas, tänder anpassade antingen till kapning eller klyvning, det ger en mer effektiv sågning och på så vis blir den lättare att använda.

Man kan hitta japansågar med en stor variation av tandstorlek, de grövsta är bättre till grova dimensioner färskt trä, medan de finare är bättre till tunnare, torra bitar.



Borr

Vilken anordning som används för att driva borren är en smaksak. Erfarenheter visar att en batteridriven skruvdragare är användbar för det flesta åldrar och fungerar även bra i färskt material. Att använda ett drillborrskaft eller en borrsväng kräver större motorisk mognad.



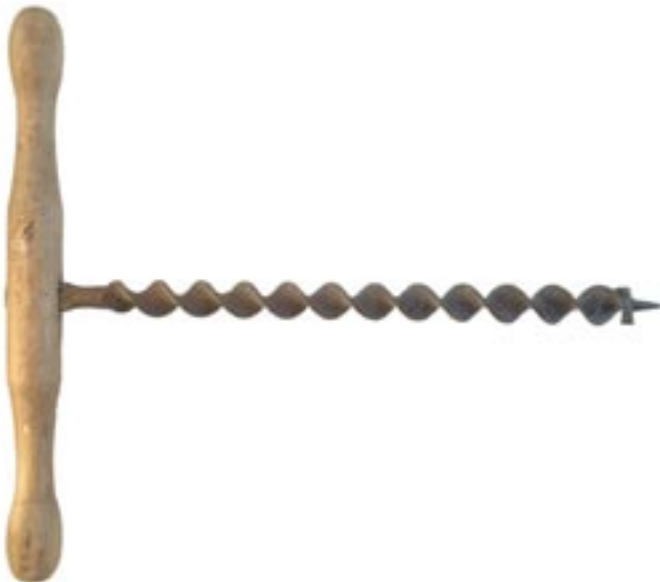
Borrar med centrumpets är att rekommendera, då de är självcentrerande och inte vandrar omkring när man borrar

Spiralborrar som är klenare än 3 mm går ofta av när barn ska borra.

Till mindre dimensioner än 3 mm fungerar det utmärkt med en spik som slagits in en bit i ett trähandtag och sedan klipps av, då kan man med handkraft borra hål i ämnet. man kan även montera spiken direkt i skruvdragaren.



Till grövre dimensioner fungerar navare bra. Tyvärr är nytillverkningen begränsad. Begagnade navare hittar man ibland på loppisar och auktioner.



Navaren har ofta ett tvärgående handtag och en spiral i änden som driver navaren nedåt i ämnet.



Två sorter som fungerar bra till ändträ.



Två sorter med sidoskär, som fungerar bra till längsgående fiberriktning.

Sax och sekator

En vanlig kraftig sax går att klippa med i både papper och tunn plåt (konservburk). En sax blir inte anpassad för vänsterhänta bara för att greppet förändras. Skänklarnas förhållande till varandra måste spegelvändas jämfört med en högersax. För att en vänsterhänt person ska kunna klippa med samma kontroll och precision.

Bland sekatorerna finns två typer, en där skänklarna går omlott som på en sax och en där den övre skänkeln möter ett plant mothåll. Det finns inga kraftiga saxar eller sekatorer som är framtagna speciellt för barn. En tumregel är att man med en sekator, orkar klippa av en gren, som är lika grov som sitt egna finger. Grövre material kapas med såg.



Gardenas "Schnipp-Schnapp" är kraftig och klipper i de flesta material.



En sekator där övre skänkeln möter ett plant mothåll är ibland bättre och har längre livslängd.



En sekator med utväxling kan vara ett bra alternativ för personer med mindre styrka samt yngre användare.

Tänger

Det är främst till tråd- och luffarslöjd som tänger kommer till användning inom den hårda slöjden. Priset är ofta en kvalitetsmarkör. Ju dyrare, desto bättre kvalité och livslängd. Korta tänger ger bättre kontroll och kraft.



Kombinationstången är mångsidig och användbar till de flesta moment inom luffarslöjd. Den håller, klipper och kan användas till att forma med.



Radiotången är en nättare variant av kombinationstången som kan vara att föredra i vissa situationer



En vanlig sidavbitare fungerar i de flesta fall för att dela upp materialet.



En kraftavbitare är bra att ha till hands. Utväxlingen ger mer kraft när man ska klippa av tjockare dimensioner.



En rundtång är till god hjälp när rundade former ska göras. Ett tips på hur man kan förbättra den är att kapa av ungefär en tredjedel av ändarna på en normalstor rundtång. De är ofta för långa och blir klena i spetsen.

Litteratur och inspiration

Här är några tips på böcker och häften som beskriver hur och vad man kan slöjda och slipa sina verktyg:

Konsten att lära sig tälja

En skrift i pärmform med tillhörande studieplan producerad av Gotlands läns hemslöjdsförening. Beställ genom 0498-217160 eller got.lans.hardslojd@gotland.mail.telia.com

Slöjda enkelt och lekfullt

Massor av förslag på olika slöjdprojekt för barn. Beställ den genom kansliet i Borås 033-17 49 09. Producerat av Hemslöjdskonsulenterna i Västra Götaland.

Tälj

Ett mindre häfte producerat av Hemslöjdskonsulenterna i Kalmar, kontakta din närmaste konsulent för mer information.

Valdemar Stubbes slöjdskola

Seriefiguren Valdemar Stubbe har kniven som sin bästa vän. Han är en riktig hejare på att slöjda - något han också gärna lär ut till andra!

Beställ på: <http://hemslojden.org/>

Tälja med kniv och yxa

Klassikern bland täljböcker, skriven av Wille Sundqvist och har ett långt kapitel om slipning och bryning. ISBN 91-36-02944-0 Sök på antikvariat eller på bibliotek.

Slöjda i trä

En inspirerande bok skriven av Jögge Sundqvist, med många idéer och ett kapitel om slipning. ISBN 91-27-35318-4. Du köper boken på www.surolle.se

Slöjda i färskt trä

Går igenom grunderna i färsk träslöjd samt olika förslag på slöjdprojekt. Skriven av Anders Lindberg. ISBN 91-534-2030-6 Du köper boken på www.anderslindberg.com

Hur håller man verktygen vassa?

Att slipa och bryna verktyg är en konst som man bör behärska om man vill syssla med träslöjd. Det är väldigt viktigt att verktygen är slipade och brynade på rätt sätt för att täljningen ska bli behaglig och säker.

Slipa och bryna en kniv.

Ett häfte producerat av hemslojden i Västra Götaland.

Beställ på: 033-17 49 09 eller hvg@hemslojd.org

Våtslipning och bryning av eggverktyg

Hur man använder sig av TORMEK metoden. Mer information finns på

<http://www.tormek.se>

Ritningar:

Täljplanka och Täljhäst, producerat av Hemslöjd Västra Götaland.

Om du själv vill göra några av de hjälpmedel vi har visat i häftet så kan du beställa dem genom kansliet i Borås 033-17 49 09

Adresser till tillverkare och leverantörer

Svante Djärv Hantverk AB

0226-221 41

www.djarv.se

Täljknivar, skedknivar, bandknivar och täljhästar

Norea form och snickeri

0247-418 11

www.norea.nu

Gör täljhästen gråben

Gränsfors bruks AB

0652-710 90

www.gransfors.com

Yxor av alla slag samt spräckjärn

Bo Helgesson

0531-40556

www.helgess.se

Knivblad, skedknivblad m.m

Hans Karlssons klensmide

0141-211 105

Knivblad, skedknivar, bandknivar m.m.

Rosengrens Verktyg

019-33 11 44

Bandknivar, brynen, japanska sågar m.m

Hultafors AB

033-23 74 00

www.hultafors.se

Yxor, smideshammare m.m

Mora of Sweden

0250-59 50 00

www.frosts.se

Knivar av alla slag

Clas Ohlson

www.clasohlson.se

Många prisvärda verktyg
bl.a, japansågar och moraknivar

Anders Lindberg

031-191437

www.anderslindberg.com

Slöjdare som säljer en rad olika verktyg

Slöjddetaljer

www.slojddetaljer.se

Många prisvärda verktyg
bl.a, tänger och knivar

Sveriges Länshemslöjdskonsulenter
www.hemslojd.org
www.slojdeniskoggen.se



NÄNDEN FÖR HEMSLÖJDSFRÅGOR